

УДК 316.362.1-055.52-055.62:316.614.5

О. Л. Нагула

ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ БАТЬКІВСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ

Повноцінне сімейне виховання, основою якого є компетентне відношення подружжя до батьківської ролі, істотно впливає на психологічне здоров'я подальших поколінь. На сьогодні в Україні, існує проблема в тому, що уявлення молодих подружжь стосовно батьківства вирізняються недостатньою наповненістю, невисокою оцінкою себе як майбутніх батьків. Особливо неповними є уявлення молодих подружжь про функції батьків, організацію гармонічного виховання та розвитку дітей. Різниця виявляється у розумінні подружжями змісту та значення батьківства, уявленнях про вагомість ролі батька та матері у виховному процесі, у їх оцінці власних можливостей у сімейному житті та майбутньому батьківстві. В цілому, самооцінка молодих подружжь та їх батьківська компетентність є невисокою. Відтак, для повноцінного становлення та розвитку батьківської компетентності молодого подружжя, необхідна спеціальна робота з ними по підготовці до якісного виконання батьківських функцій.

При аналізі робіт, присвячених феномену батьківської компетентності, з'ясувалося, що досліджені лише його соціокультурні аспекти (Т. Гурко, І. Кон, М. Мід), загальна структура батьківства (М. Ерміхіна, Р. Овчарова), психологічні аспекти батьківства (В. Раміх, Г. Філіппова) та окремі гендерні компоненти досліджували (Е. Мілюкова, А. Співаковська, Л. Шнейдер та ін.). Дослідження молодого подружжя в основному присвячені становленню подружніх стосунків, культури молоді сім'ї (С. Голод, Н. Хлопоніна та ін.). Проблема підготовки молоді до сімейного життя та батьківства розглядалася у роботах (А. Карасевича, Н. Вахняка, З. Кісарчук, В. Кравця). Концепції психологічного супроводу молоді сім'ї у формуванні різних аспектів батьківства представлено в працях (Т. Алексєнко, Л. Буніна, О. Лещенко, та ін.).

За результатами теоретичного аналізу можемо констатувати, що сучасний етап дослідження феномена батьківської компетентності характеризується наступними особливостями: відсутністю системного підходу до трактування батьківської компетентності як психолого-педагогічного феномену; нечіткістю визначення поняття «батьківська компетентність» як одного з синонімів термінів, що позначають успішне виконання батьківських функцій: усвідомлене батьківство, ефективне батьківство, компетентне батьківство; відсутністю характеристик особливостей становлення батьківської компетентності в молодій сім'ї; відсутністю цілісних моделей технологій психологічного супроводу формування батьківської компетентності у молодого подружжя.

Поняття «батьківська компетентність» не належить до загальноприйнятих, в науково-методичній літературі його згадують як складову батьківства, як особистісну якість батька або матері. У зв'язку з цим постає необхідність докладного аналізу та теоретичного обґрунтування змісту батьківської компетентності молодого подружжя.

Завдання нашої статті – визначити зміст поняття «батьківська компетентність молодого подружжя».

У першу чергу нам необхідно проаналізувати еволюцію уявлень дотичних змісту батьківської компетентності, спираючись на психолого-педагогічні дослідження.

Пошуки оптимальних шляхів дослідження проблеми зумовлюють звернення до вітчизняних традицій виховання молодого покоління, а також до історії становлення психології батьківства. Інтерес до цієї теми спостерігається у працях видатних педагогів минулого, які мають яскраво виражений аспект педагогічної компетентності батьків (С. Русова, Я. Коменського, О. Макаренко, Д. Локка, Я. Корчака, Ж.-Ж. Руссо), вони висували, важливі для нашого дослідження, ідеї про підготовку батьків як перших вихователів дитини, належне виконання батьківських функцій, необхідність виховання з моменту народження дитини й особливе місце батьків у цьому процесі. Значний акцент ставився на важливості ролі батьків, батьківських якостей, оскільки велике значення у вихованні має спадщина, яку передають дитині батьки: фізіологічні та психологічні особливості, шкідливі звички, особливості виховання дітей [4, с. 23]. О. Макаренко зазначає, що успішне виховання дитини залежить від спроможності батьків-вихователів розвивати її [1, с. 106], а також йому належить характеристика форм батьківського авторитету, на думку вченого, не можна здійснювати виховання, якщо вихователь не виступає авторитетом для дитини [2, с. 250].

Цінним для нашого дослідження є аналіз В. Мосіяшенка присвячений батьківським обов'язкам та функціям: «Коло обов'язків батьків було доволі широким та включало в себе: турботу про нормальний фізичний розвиток та здоров'я; кодування колисковою піснею в душі дитини таких першорядних якостей, як працелюбність, чесність, доброта, шанобливе ставлення до «батька-матері», старших людей; трудове виховання, метою якого є надання практичної допомоги батькам, прищеплення любові, прив'язаності до праці, розуміння її обов'язковості, нетерпимості до неробства і байдкування; інтелектуальний розвиток: істотною в народній педагогіці є потреба розвитку в дитини не розуму взагалі, а «розуму доброго», «здорового глузду», що нестимуть добро; християнські морально-етичні засади та людські чесноти: не посягати на чуже, говорити правду, шанувати батьків, старших людей, бути чесним, добрим, привітним. Рисами хлопця повинні бути: моторність, обов'язковість, мужність, кмітливість. Рисами дівчини: скромність, цнотливість» [3, с. 62].

У своїх працях педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський наголошували на актуальності проблеми підготовки молоді та молодих батьків до виконання подружніх і батьківських обов'язків, формування основ батьківської компетентності, які, на їх думку, закладаються ще в дитячому віці. Що є суттєвим для нашого дослідження, вони розглядали батьків як основних вихователів, які впливають на подальше життя дитини, а сім'ю – як первісний осередок, де з покоління в покоління передаються моральні цінності людини. Зокрема В. Сухомлинський, в своїх працях відзначав: «Виховання хорошої матері, хорошого батька, а значить, і хороших чоловіків і дружин – це, по суті, одна з найважливіших цільових ліній роботи школи, адже матерями й батьками бути майже всім» [5, с. 185]. Ідеї великого українського педагога стосовно рівності статей у відповідальності за дитину набагато випередили час і до сьогодні задають вектор у батьківській освіті молодого покоління, у підготовці їх до свідомого та компетентного виконання ролі батька та матері.

Суттєвими для нашого дослідження є теорії розвитку представників біхевіорального напрямку в психології, що вивчали вплив навколишнього середовища на поведінку індивіда (Б. Скіннер, А. Бандура та ін.), зокрема поведінкові акти батьків, вони розглядали як соціальні стимули, що стимулюють та фіксують (позитивне та негативне підкріплення) поведінку дитини.

Цінними для дослідження феномену батьківської компетентності, як чинника психічного розвитку майбутньої дитини є концептуальні положення вітчизняних науковців, які розглядали питання впливу найближчого оточення дитини на формування її особистості.

За вченням В. Бехтерева різні особи знаходяться в різних умовах в процесі їх спілкування з навколишнім світом, а значить і в нерівнозначних умовах виховання, що має суттєве значення для повноцінного розвитку конкретної особи. На думку Б. Ананьєва на розвиток особистості комплексно впливають біологічні та соціальні детермінанти.

Доцільною в дослідженні батьківської компетентності є теза А. Леонтьєва про визначальну роль зовнішніх соціальних умов (в контексті нашого дослідження серед таких вбачаємо консультації спеціалістів, інформальну освіту) у формуванні вищих прижиттєвих здібностей людини (до яких можемо віднести і батьківську компетентність, як актуальну здібність людини).

За культурно-історичною теорією розвитку Л. Виготського, в якій абсолютизована роль соціального в розвитку і структурі особистості. Вчений наполягав на тому, що середовище («соціальна ситуація розвитку») відіграє важливу роль – джерела дитячого розвитку. Згідно нашого дослідження («соціальна ситуація розвитку») може бути умовою успішного формування батьківської компетентності молодого подружжя.

Співвідношення зовнішньої дії (перш за все виховання) та внутрішніх умов психічного розвитку дитини, на яку ця дія спрямовується,

розкрито в теорії розвитку С. Рубінштейна. Згідно даної теорії, особистість дитини розвивається в умовах виховання і навчання, тобто спеціально організованій взаємодії з дорослим (батьками в тому числі). Концепцію С. Рубінштейна підтримав тезою про «онтологічну нероздільність природного і соціального абсолютно на всіх рівнях і етапах психічного розвитку людини» А. Брушлінський. Дана позиція є важливою і для нашого дослідження не лише як переконливий аргумент стосовно впливу батьківської компетентності на розвиток дитини, а зокрема як передумова розвитку соціального інтелекту, який розвивається паралельно з особистістю, хоча в онтогенезі соціальний інтелект розвивається пізніше, ніж емоційна складова комунікативних здібностей – емпатія.

Теорія Д. Ельконіна, присвячена раннім періодам життя людини, будується на положенні про те, що психічний розвиток в ранні роки виступає як процес якісного перетворення стосунків «дитина – дорослий» є значущою для педагогічної компетентності майбутніх батьків, батьків, які виховують дитину раннього віку у аспекті усвідомлення ними змісту та значення батьківства (батьківської компетентності).

Згідно, теоретичного аналізу, зокрема розгляду проблеми компетентного батьківства, в аспекті батьківського впливу на розвиток особистості дитини на основі теорій розвитку особистості, вчених різних психологічних напрямків, можемо констатувати наступне: батьківська компетентність пов'язана із системою ставлень (ставлення до себе як батьків, ставлення до дитини, ставлення до батьківства взагалі), які формуються на основі дитячого досвіду взаємостосунків у сім'ї; особливості протікання психосоціальних криз та психотравматизація дітей у ранньому віці залежить від типу батьківської поведінки; соціальне середовище як джерело розвитку особистості; чинником психічного розвитку дитини є емоційно-теплі стосунки в діаді «мама – дитина»; батьківська компетентність впливає на розвиток самоповаги, становлення «Я-образу»; від рівня розвитку батьківської компетентності залежить стиль батьківського виховання та виховна позиція батьків; особистісна зрілість тісно пов'язані між собою.

Батьківська компетентність молодого подружжя – це визначення, яке характеризується таким змістом: стійкою системою (я-реальне, я-ідеальне) уявлень про себе як про батька\матір\батьків; наявністю зрілої структури особистості; певним ціннісним ставленням до дитини, сім'ї, батьківства; схильністю до гармонічного стиля виховання та адекватної виховної позиції; високорозвиненим почуттям особистої відповідальності; системою специфічних (психолого-педагогічних та морально-правових) знань щодо особливостей розвитку та виховання дитини як результату спеціальної (батьківської) або самостійної освіти; ефективною та конструктивною діяльністю на основі психологічної грамотності (доцільне використання знань, умінь та навичок для вирішення педагогічних завдань); високорозвиненими комунікативними та соціально-перцептивними вміннями. Необхідно також підкреслити,

що батьківська компетентність включає не лише аксіологічну та праксеологічну складові, а й мотиваційну, соціальну, поведінкову, формується вона під впливом всього соціального оточення та залежить від досвіду і особистісних характеристик молодого подружжя.

Список використаної літератури

- 1. Лесгафт П. Ф.** Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Лесгафт. – М. : Педагогика, 1988. – 495 с.
- 2. Макаренко А. С.** Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1978. – Т. 2 : Общие условия семейного воспитания: Лекции о воспитании детей. – С. 3 – 15.
- 3. Мосіяшенко В. А.** Українська етнопедagogіка : [навч. посіб. для студ. пед. навч. закл.] / В. А. Мосіяшенко. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2001. – 172 с. , с. 62.
- 4. Русова С.** Вибрані педагогічні твори : [у 2 кн. / ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. – К. : Либідь, 1997. – Кн.1. – 272 с.
- 5. Сухомлинський В. О.** Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – 654 с.

Нагула О. Л. Психологічна сутність поняття батьківська компетентність молодого подружжя

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття «батьківська компетентність», проаналізовано еволюцію уявлень дотичних змісту батьківської компетентності – батьківство, ефективне батьківство, батьківський авторитет, батьківські функції, спираючись на психолого-педагогічні дослідження; представлено вітчизняні традиції виховання молодого покоління та історія становлення психології батьківства; здійснено теоретичний аналіз розгляду проблеми компетентного батьківства, в аспекті батьківського впливу на розвиток особистості дитини на основі теорій розвитку особистості, вчених різних психологічних напрямів.

Ключові слова: батьківство, батьківська компетентність, молоде подружжя.

Нагула Е.Л. Психологическая сущность понятия родительская компетентность молодых супругов

В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия «родительская компетентность», проанализирована эволюция представлений касающихся содержания родительской компетентности – родительство, эффективное родительство, родительский авторитет, родительские функции, опираясь на психолого-педагогические исследования; представлена отечественные традиции воспитания молодого поколения и история становления психологии родительства; осуществлен теоретический анализ рассмотрения проблемы компетентного родительства, в аспекте родительского влияния на

развитие личности ребенка на основе теорий развития личности, ученых разных психологических направлений.

Ключевые слова: родительство, родительская компетентность, молодые супруги.

Nagula E. L. Psychological essence of the concept parental competence young couple

The article describes the main approaches to the definition of «parental competence», analyzes the evolution of ideas on the content of parental competence – parenting, effective parenting, parental authority, parenting, based on psychological and educational research, presented national traditions of education of the young generation and the history of the development of psychology Parenthood, performed a theoretical analysis of the problem considering the competent parenting in terms of parental influence on the development of the child, based on the theories of personality development, psychological scientists from different directions.

Key words: parenting, parental competence, the young couple.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 37.013.42

І. С. Сьомкіна

**ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ РОБОТИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЦСССДМ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ**

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується трансформацією всіх сфер суспільного життя, що знаходить вображення у функціонуванні сім'ї як соціального інституту. Сім'я є найкращим природним середовищем для людей, для виховання, захисту й розвитку дітей, важливим фактором їх соціалізації. Сьогодні сім'я як соціальний інститут переживає гостру кризу, причинами якої є зовнішні протиріччя (між суспільством і сім'єю), а також внутрішньосімейні суперечності, які призводять до збільшення кількості неблагополучних сімей, розлучень, що не сприяє успішному вихованню та розвитку дітей у сім'ї, реалізації ними своїх прав, задоволення потреб. Це свідчить про те, що наявні соціально-педагогічні технології підтримки та допомоги сім'ї виявляються, з одного боку, неефективними, а з іншого – поверхневими та недостатньо деталізованими.

Саме тому вивчення проблем сімей займає провідне місце у дослідженнях багатьох вітчизняних вчених, свідченням чого є підвищений інтерес до даної проблеми в роботах О. Безпалько,